

פרק ט"ו / מרד אבשלום (חלק ב)

מאוד את תיאור חציית הירדן בזמן יהושע. שם נאמר: "וַיְהִי בְּנִסְעֵי הָעָם מֵאֶהְלֵיהֶם לְעֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן וְהַלְהָנִים נִשְׂאֵי הָאָרוֹן הַבְּרִית לִפְנֵי הָעָם... וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בְּחֶרְבָה... עַד אֲשֶׁר תָּמוּ² כָּל הַגּוֹי לְעֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן" (יהושע ג, יד-טז). ובפרקנו נאמר: "וְכָל הָעָם עֹבְרִים וְהַמֶּלֶךְ עֹבֵר בְּנַחַל קְדְרוֹן וְכָל הָעָם עֹבְרִים... וְהָנָה גַם צְדוֹק וְכָל הַלְוִיִּם אִתּוֹ נִשְׂאִים אֶת אָרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיִּצְקוּ³ אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים... עַד תָּם כָּל הָעָם לְעֹבֹר מִן הָעִיר" (שמ"ב ט"ו, כג-כד).

ואכן, הקבלה זו מחדדת את הקשר שבין שני האירועים. עד למעשהו של דוד נודע רק אזור גאוגרפי קדוש ונבחר אחד: ארץ ישראל, ארץ אשר עיני ה' בה מראשית השנה ועד אחריתה. ביאת ישראל לארץ הביאה קדושה זו למצבה האידיאלי: עם ה', הנושא את ארון ה', נכנס לארץ ה'. עזיבת דוד את העיר מבטאת, כאמור, את מעמדה הרוחני של ירושלים. כדי להבליט את המשמעות של הכרעתו הערכית האמיצה של דוד – דווקא על רקע המשבר הקשה שנקלע אליו – המקרא משווה את מעבר הקדרון למעבר הירדן. בתוך המעמד הטרגי שדוד מצוי בו מסתתר קורטוב של חגיגות, עם ההכרזה הראשונה על מעמדה של ירושלים.⁴

ב. בין קבלת הדין לבין אמונה ותקווה

כעת אנו נתקלים באחד המאפיינים המעניינים של התנהגותו של דוד בזמן מרד אבשלום. עד עתה ראינו כי דוד מקבל עליו את הדין: "אם אִמְצָא חֵן בְּעֵינֵי ה' וְהִשְׁבִּנִי וְהִרְאֵנִי אֶתוֹ וְאֶת נְוָהוֹ. וְאִם פֶּה יֵאמֶר לֹא חִפְצָתִי בְּךָ הַנְּנִי יַעֲשֶׂה לִי כְּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו" (פס' כה-כו). אבל עם קבלת הדין באה גם הכנה חיובית לקראת הבאות:

2 ובהמשך אותו תיאור: "עד תם כל הדבר אשר צוה ה'..." (יהושע ד, ז).

3 גם כאן אחז הכתוב בלשונו של ספר יהושע בתקופת הכניסה לארץ, אם כי בהקשר אחר: "וַיִּצְקוּם לִפְנֵי ה'" (ז', כג, בעניין החרם שלקח עכו). בשני המקומות יש חילופי ג' בק': יצ"ק במקום יצ"ג (לשון הצגה).

4 אפשר שיש לכך ביטוי במזמור ג' בתהילים, שכותרתו: "מזמור לדוד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנוֹ". המשורר מתפלל לה' שיושיענו מפני אויביו, אך לפי דברינו, פסוק אחד מקבל משמעות מיוחדת: "קולי אל ה' אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מִהָרְקָדְשׁוֹ סֵלָה" (שם, ה).

בספר דברי הימים מתוארת בחירת ירושלים בדרך שונה לחלוטין, אך גם שם יש הקבלה לפסוקים מספר יהושע. בסיום פרשת גורן אָרְנָן (המכונה במקבילה בשמ"ב כ"ד "אֲרֹנָה") נאמר: "וְלֹא יָלַד דָּוִד לְלֶכֶת לִפְנֵי לָדָשׁ אֶל-לֵהִים כִּי נִבְעַת מִפְּנֵי חֶרֶב מְלָאךָ ה' וַיֵּאמֶר דָּוִד זֶה הוּא בֵּית ה' הָאֱלֹהִים וְזֶה מִזְבֵּחַ לְעֹלָה לְיִשְׂרָאֵל" (דה"א כ"א, כו – כ"ב, א). לפי האמור שם, דוד בחר בירושלים כמקום השראת שכינה בעקבות התגלות המלאך אליו שם, זאת אומרת: מדובר בעצם בבחירה א-לוהית. כאמור, גם הלשון שם עומדת בזיקה ללשונו של ספר יהושע בסיפור כיבוש הארץ: "וַיֵּשֶׁב דָּוִד אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת מְלָאךְ ה'... וַיִּפֹּל דָּוִד וַיִּהְיֶה כְּעַבְדֵי... עַל פְּנֵיהֶם" (שם, טז); "וַיְהִי בְהִיּוֹת הַיּוֹשֻׁעַ בִּירְחוֹ וַיֵּשֶׁב עֵינָיו וַיֵּרָא וְהָנָה אִישׁ עֹמֵד לְפָנָיו וַיִּפֹּל וַיִּשָׁע אֶל פְּנָיו" (יהושע ה', יג-יד). עיין על כך בהרחבה בספרי מקבילות נפגשות – מקבילות ספרותיות בספר שמואל, אלון שבות תשס"ו, עמ' 171-182.

א. נוהו

בשיעור שעבר ראינו כי בברחו מירושלים מפני אבשלום הצטרפו לדוד נאמניו הנכרים. בהמשך מצטרפים לדוד עוד אנשים, ועמם מטען משמעותי ביותר:

(כג) וְכָל הָאָרֶץ בּוֹכִים קוֹל גָּדוֹל וְכָל הָעָם עֹבְרִים וְהַמֶּלֶךְ עֹבֵר בְּנַחַל קְדְרוֹן וְכָל הָעָם עֹבְרִים עַל פְּנֵי דָרֶךְ אֶת הַמֶּדְבָּר: (כד) וְהָנָה גַם צְדוֹק וְכָל הַלְוִיִּם אִתּוֹ נִשְׂאִים אֶת אָרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיִּצְקוּ אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֲבִיטָר עַד תָּם כָּל הָעָם לְעֹבֹר מִן הָעִיר: ¹(כה) וַיֵּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצְדוֹק הֲשֵׁב אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם אִמְצָא חֵן בְּעֵינֵי ה' וְהִשְׁבִּנִי וְהִרְאֵנִי אֶתוֹ וְאֶת נְוָהוֹ: (כו) וְאִם פֶּה יֵאמֶר לֹא חִפְצָתִי בְּךָ הַנְּנִי יַעֲשֶׂה לִי כְּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו:

הכונהים הניחו כי מקומו הטבעי של הארון הוא עם דוד. דוד הוא שהעלה את הארון ממקומו הזנוח בקרית יערים (עיין פרק ז), ואין ספק שהליכתו עם דוד תיתן לו יתרון רוחני מצד אחד, ויתרון סמלי ומורלי מצד שני. תגובתו של דוד מפתיעה: הוא מסרב לקחת עמו את הארון. דוד רואה בנדודיו עונש מאת ה', אך החידוש העיקרי כאן הוא טענתו שהארון צריך להישאר ב"נוהו". זוהי שעה גדולה: לראשונה אנו שומעים כי ירושלים היא המקום המיועד להשראת השכינה, ולפיכך לארון ה'. דוד מביע קביעה זאת דווקא בשעה קשה לו, כשחיינו נתונים בסכנה מפני בנו המורד.

עד כה לא היה ניכר כי ירושלים היא מקומו של הארון. העלאת הארון לעיר דוד הייתה עשויה להתפרש כצעד פוליטי. מאז ומתמיד שאפו שליטים לבסס את שלטונם על ידי שליטה במוקדים הדתיים וקרבה גאוגרפית אליהם. דוגמה מובהקת לכך היא העגלים שהקים ירבעם בן נבט על מנת לצמצם את הכוח הפוליטי שהקנתה לרחבעם קרבתו למקדש (מל"א י"ב, כו-לג). בהעלאת הארון לירושלים חיצק דוד את מעמדה של העיר שבחר לבירתו ושקראה בשמו – עיר דוד (שמ"ב ה, ו-ט).

פרשת מרד אבשלום מוכיחה שהעלאת הארון לירושלים לא נעשתה משיקולים פוליטיים, אלא מהבנה עמוקה כי שם מקומו. לראשונה בהיסטוריה ירושלים מקבלת מעמד רוחני-דתי. אם כן, דוד עשה את ירושלים לא רק עיר בירה מדינית, אלא גם מקום קבע לארון ברית ה'. לא עוד ינודד הארון ממקום למקום. מעתה ואילך ירושלים היא מקומו.

המקרא נוקט בדרך מיוחדת להבלטת השעה ההיסטורית הזו על רקע מצוקת השעה. תיאור מעבר נחל קדרון מזכיר

1 בפסוק זה ובהמשך הפרק בולט שינוי גדול בתפקיד הכהן הגדול: צדוק הכהן נעשה הדמות המרכזית, ואביתר נדחק ממעמדו. אין ספק שזהו צעד נוסף בהתגשמות נבואת הפורענות של איש הא-לוהים לעלי בשמ"א ב', עיין על כך בהרחבה בשיעורנו שם (שיעור 5 לספר שמ"א).

(לב) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לא-להים⁹ והנה לקראתו חושי הארץ¹⁰ קרוע פתנתו ואדמה על ראשו: (לג) ויאמר לו דוד אם עברת אתי והית עלי למשא¹¹: (לד) ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך¹² והפרתה לי את עצת אחיתפל: (לה) והלוא עמך שם צדוק ואביתר הפהנים והנה כל הדבר אשר תשמע מבית המלך תגיד לצדוק ולאביתר הפהנים: (לו) הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ושלחתם בידם אלי כל דבר אשר תשמעו:

מיהו חושי הארכי? בספר דברי הימים נאמר: "ואחיתפל יועץ למלך וחושי הארץ רע המלך" (דה"א כ"ז, לג). נראה ש"יועץ" היה תפקיד ממלכתי רשמי, ואילו "רע המלך" היה תפקיד אישי יותר:¹³ אדם קרוב למלך ויועצו האישי.¹⁴ הצטרפותו של חושי לדוד הייתה בבחינת אות משמים שתפילתו נתקבלה. ואכן, בפרקים הבאים מתברר כי שליחת חושי כמרגל למחנה אבשלום היא שהכריעה את המערכה לטובת דוד והצילה את חייו.

9 המפרשים נחלקו בביאור המילים האלה. לדעת רד"ק, הכוונה היא שדוד הגיע למקום שממנו רצה להשתחוות לה', "ועשה כן לפי שהיה נפרד ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישב עוד, כאדם הלוך רשות מאוהבו בגלות". רש"י, לעומת זאת, סבור כי הכוונה למקום "אשר היה רגיל להשתחוות שם כשהיה בא לירושלים"; ודומה שפירוש זה קרוב יותר לפשוטו של מקרא, שהרי הצורה הדקדוקית יקטל ("ישתחוה") באה במקרים רבים במשמעות של הווה מתמשך (כגון: "ואם לא יעלה הקנן ולא יקטל עד יום העלתו" [שמות מ', לז]; "וכן יעשה שנה בשנה" [שם"א א', ז]; ועוד). אם כנים הדברים, הריהם מאששים את שראינו לעיל: דוד קידש את ירושלים כמקום השראת שכינה, ונהג להשתחוות לה' דרך קבע מעל פסגת הר הזיתים – ביטוי לקבלת פני השכינה במקום גאוגרפי זה.

10 משמעותו של התואר "הארץ" אינה ברורה. במדרש תהילים (ג, ג) הובאו כמה הסברים לשם זה, ועל דרך הפשט נראה כדעת האומר כי "על שם עירו נקרא". אזור בשם זה אכן מופיע במקום אחר במקרא, בתיאור גבול נחלת אפרים: "ויצא מבית אל לנזה ועבר אל גבול הארץ עטרות" (יהושע ט"ז, ב).

11 מן הדברים נראה שחושי היה זקן וכבד הליכה, וכפי שפירשו רלב"ג והמצודות; ועיין רד"ק.

12 הלשון מסורבלת למדי, וכבר עמד על כך רש"י ("ומקרא מסורס הוא"). ושיעור הכתוב: "מהיום ואילך אהיה עבדך כמו שהייתי עבד אביך מאז, ועתה אני אהיה עבדך" (רד"ק). ומסתבר שיש לפרש כאן כשם שפירשנו במקומות אחרים (שיעור 21 לספר שמ"א ושיעורים 16 ו-31 לספר שמ"ב), שלשון קשה עשויה להעיד על קושי של הדובר לדבר ברהיטות: דוד התקשה למצוא תירוץ שאכן יצדיק את מעשהו של חושי בעיני אבשלום. ואכן, להלן נראה כיצד הצליח חושי בחכמתו למצוא ניסוח מוצלח יותר מהצעתו של דוד.

13 במקרא אנו מוצאים תפקיד זה גם אצל מלכים אחרים. אצל שלמה נאמר במפורש "ויבדו בן נתן להן רעה המלך" (מל"א ד', ה), ובבראשית (כ"ו, כו) נאמר "ויאביתר המלך אליו מגרר ואחזת מרגעו ופילל שר צבאו". אמנם רש"י כותב בפירושו שם כי "אחזת מרגעה" היינו "סיעת מאוהביו"; אבל רד"ק פירש כפשוטו, שהכוונה לאדם ששמו אחוזת, והיה רעהו של המלך. דרך אגב נוכל ללמוד מפסוק זה כי רע המלך היה קרוב אליו גם יותר משר צבאו. ועיין גם מיכה ד', ט.

14 יש טוענים כי משום כך הצטרף אחיתופל למרד אבשלום: הוא חשק בתפקיד רע המלך, ולא הסתפק בתפקיד היועץ.

(כז) ויאמר המלך אל צדוק הפהן הרואה אתה שבה העיר בשלום ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם:⁵ (כח) ראו אנכי מתמהמה בערבות המדבר עד בוא דבר מעמכם להגיד לי: (כט) וישב צדוק ואביתר את ארון הא-להים ירושלם וישבו שם:

בציווי לצדוק לשוב עם הארון לירושלים דוד מצרף שתי מגמות. מצד אחד, ציווי זה מבטא, כאמור, קבלת הדין. מצד שני, דוד מכין כאן רשת ריגול: שני אנשים בעלי תפקיד מרכזי – הכהנים הגדולים השומרים על הארון – ולהם שני בנים שיכולים להעביר לדוד מידע חיוני. להלן נראה כיצד הסתייע דוד בפועל בשני הבנים הללו.

חשוב להדגיש ששתי מגמות אלו אינן סותרות, והן מבטאות רעיון יסודי ביחס שבין השגחה ובין בחירה. דוד מוכן נפשית לכל תרחיש, והוא מקבל את הדין ומצדיק כל מה שיבוא עליו. אבל עמדה נפשית זו אינה מביאה אותו לפסיביות. דוד יכול וצריך לעשות כל שביכולתו כדי להציל את עצמו, באמונה שמרד אבשלום הוא מצוקה זמנית, אשר תחלוף בסופו של דבר. כללו של דבר: דוד עושה השתדלות מלמטה, ונד בדד נכון לקבל כל מה שייגזר מלמעלה.

דבר זה מתבטא גם בפסוקים הבאים:

(ל) ודוד עלה במעלה הזיתים⁶ עלה ובוכה וראש לו חפוי⁷ והוא הלך יחף וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו ועלו עלה ובכה: (לא) ודוד הגיד לאמר⁸ אחיתפל בקשרים עם אבשלום ויאמר דוד סכל נא את עצת אחיתפל ה':

דוד מבטא כאן ייאוש ואבלות, אך תחושה זו אינה מובילה אותו לפסיביות מוחלטת. כשהוא שומע על הצטרפותו של אחיתופל למרד, דוד עושה דבר שטרם עשה עד כה, וגם אין הוא עתיד לעשותו עוד בהמשך המרד: הוא מתפלל לה'. מסתבר שעד עתה האמין דוד כי המרד הוא עניין זמני; אמנם הוא קיבל עליו את הדין באהבה, אך מכל מקום, הוא הניח שמדובר בעונש, שסופו יבוא. אלא שחכמתו של אחיתופל הייתה, כנראה, כה גדולה, עד שכשנודע לדוד כי הלז בקושרים, חשש שהדבר יוביל לביסוס ממלכתו של אבשלום ללא תקנה. משום כך פנה דוד לה' בתפילה, שיותר משיבטאה חשש פרטי מפני אחיתופל, ביטאה חשש מהותי מפני הצלחתו המוחלטת של המרד.

מיד לאחר התפילה באה, כנראה, התגובה החיובית לה:

5 גם בפסוק זה משתקפת המגמה שהצבענו עליה בהערה 1: דחיקת רגליו של אביתר מפני צדוק. אף שגם אביתר נוכח במקום – כפי שמתברר בהמשך הפסוק – דוד פונה ישירות רק אל צדוק, ואילו לאביתר הוא פונה בעקיפין בלבד ("שני בניכם אתכם").

6 כלומר במעלה הר הזיתים.

7 דהיינו שראשו מכוסה בבגד, כדרך האבלים. והשווה: "והמן נדחף אל ביתו אבלי ויחפוי ראשו" (אסתר ו', יב).

8 המפרשים ביארו שהמשפט חסר, ושיעורו: 'לדוד הגיד המגיד לאמור'.

הפרק מסתיים בפסוק:

(לז) וַיָּבֵא חוֹשֵׁי רֶעָה דָּוִד הָעִיר וְאַבְשָׁלָם יָבֵא
יְרוּשָׁלָּם:

ובכן, מסתבר שגם תזמון האירועים היה משמים: חושי הספיק להגיע לירושלים זמן קצר לפני בוא אבשלום לעיר, ובבואו לירושלים כבר מצא הלז את חושי בין התושבים שנשארו בעיר ולא הלכו עם דוד. כך הצליח חושי להסיר מעליו את חשדו של אבשלום.

בסופו של פרק זה מתברר שדוד חיזק את מגמת ההשתדלות שעמדנו עליה לעיל. עוד בטרם נכנס אבשלום לעיר כבר 'הושתלו' בה חמישה אנשים בעלי מעמד ויכולת: שני הכהנים הגדולים, צדוק ואביתר; שני בניהם, המסוגלים לשמש כרצים המעבירים ידיעות בזמן אמת; וחושי, רַע המלך, שיוכל להתמודד עם חכמתו של אחיתופל ולסכל את עצתו. את כל זאת עשה דוד בלא לזוז מעמדתו העקרונית: קבלת הדין והרכנת ראש לפני הקב"ה, בידיעה שהוא נענש על מעשיו.

* * * * *
* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תש"ע *
* עורך: בעז קלוש *
* * * * *
* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* * * * *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* * * * *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
* * * * *